

HEDWIG SPELIERS

«Als een oude Germaanse eik. Stijn Streuvels en Duitsland»

Antwerpen, Manteau, 1999, 611 p.

“Wie de oude Hanzestad Lübeck nadert, ziet het romantische Duitsland op zijn mooist. Op een kleine heuvel breken de zeven rood-bakstenen torens in de verte de eindeloze vlakten van Schleswig-Holstein. In een snoer van rivieren gevat, de Trave in het westen en de Wakenitz in het oosten, verraadde de Hanzestad pas binnen de muren haar geschiedenis, die teruggaat tot 1143, het jaar van haar stichting door Adolf II van Holstein. De inwoners hadden in de zestiende eeuw nog oorlog gevoerd met enkele Hollandse steden en lijdelijk moeten toezien hoe de handel van Amsterdam die van Lübeck verdrong”.

Dit is geen fragment uit een reisgids, niet het begin van een historische roman. Met dit stukje sfeerschepping opent Speliers zijn laatste boek *Als een oude Germaanse eik. Stijn Streuvels en Duitsland* en zet daarmee de toon van het werk. De auteur wil “het verhaal brengen dat Streuvels verzwegen”, maar knipt, vertaalt en plakt veeleer een massa feiten en feitjes, biografieën en geografische situeringen uit een indrukwekkende lijst van secundaire werken, om ze vervolgens in een heel eigen versie aan de lezer te presenteren. Wie zich afvraagt of de vertalers en vertaalsters van Streuvels telefoon hadden of niet, in welke straat ze woonden (“Musterbahn 7”) en hoe men er kon geraken (“nabij de domkerk, in een zijstraat van de Mühlenstrasse, dé slagader van de stad”), in welke bouwstijl hun huis was opgericht en hoe de levensloop van echtgenoot of echtgenote eruit zag, is hier aan het juiste adres.

We komen niet enkel te weten waar de vele “kleurrijke figuren” die Streuvels over de grens leerde kennen, geboren zijn, maar ook hoeveel inwoners de regio telde en of dit aantal in de laatste decennia al dan niet gegroeid is. Een bladzijdenlange excursus brengt ons op de hoogte over de symboliek van de eik, te beginnen bij de Romeinen tot en met de bloei van de Duitse rijksbosbouwkunde aan het eind van de 19^e eeuw. Relevant is ook de plaats waar het lijk van vertaalster Schmülling na haar zelfmoord aanspoelt, namelijk “in een Rijnbocht ter hoogte van Repelen-Baerl, gelegen in het voormalige graafschap Moers op de linkeroever van de rivier, oudtijds omgeven door de hertogdommen Kleef, Gelre, Berg en door enige tot Keur-Keulen behorende landen”. Speliers kan de essentie van het boek maar moeilijk scheiden van de *faits divers* en bevestigt zo zijn eigen statement in de *Standaard der Letteren*: dat hij “geen *doctor*” en dus geen wetenschapper is, maar “een deskundige tegen wil en dank”⁷. En ook deze deskundigheid valt te betwisten. Hoewel de auteur “dit keer goed beslagen ten ijs” wou “komen” (“anders schijten ze morgen op mijn kop”), blijkt hij er opnieuw “al eens naast te zitten”⁸. Het boek dat in de media werd opgevoerd als bestseller van het nieuwe millennium, een werk inderdaad met heel wat potentieel, verliest bij een gedetailleerde lectuur zijn glans. Nauwkeurig lezen, zoals Speliers zijn recensenten aanbeveelt⁹, levert immers een trieste balans.

Nemen we er de eerste drie pagina’s over Wilhelm Ruoff even bij¹⁰ (een vrij toevallige keuze, daar ik een deel van de besproken literatuur bij de hand heb), stoten we eerst en vooral op foutieve verwijzingen die het moeilijk maken de tekst te controleren. Niet het eerste nummer van het tijdschrift *Europäische Literatur*, wel het zevende brengt verslag uit over het *Weimarer Dichtertreffen*. De stichtingsakte van de *Europäische Schriftstellervereinigung* vinden we evenmin in het eerste, maar in het tweede nummer terug. Spemann gebruikte het tijdschrift niet pas in april 1944, maar reeds in juni 1942 voor zijn publiciteit. Wat Speliers op 5 mei 1944 denkt te kunnen lezen, staat in het 5^e nummer van het tijdschrift, jaargang 1944. Ook de paginaverwijzing naar Barbians boek over de literatuurpolitiek in nazi-Duitsland is mis. En daarmee zijn nog maar enkele referenties geverifieerd...

Minder onschuldig is de tekst. Dat lidmaatschap en abonnement van dit tijdschrift een must waren om tijdens de oorlog in Duitsland uit te geven, berust op speculatie. Barbian vermeldt een decreet van Goebbels in die richting, maar over de concrete uitvoering wordt met geen woord gerept. Lees je Barbians boek van A tot Z, wordt duidelijk dat theorie en praktijk in de nationaal-socialistische literatuurpolitiek vaak mijlen uit elkaar liggen. Of de nazi’s Streuvels hadden laten vallen, mocht hij

7 “Hedwig Speliers en de Duitse connecties van Streuvels”, in *Standaard der Letteren*, 24.II.2000.

8 *Ibidem*.

9 Antwoord van Speliers op de lezersbrief van Ludo Simons, in *Standaard der Letteren*, 9.III.2000. Reactie van Speliers op de recensie van Marc Reynebeau, in *Knack*, 29.III.2000.

10 Hoofdstuk 52, p. 445-447.

geen lid zijn geweest, is onwaarschijnlijk. Waarom ontbreekt bij Speliers op deze plaats elke verwijzing naar secundaire literatuur?

En wat gedacht van de bewering dat “Wilhelm Ruoff in zijn artikel *Begegnungen in Flandern und der Wallonei* [...] Streuvels, Timmermans en Claes in het zonnetje” zet? In het bewuste artikel beschrijft Ruoff een ontmoeting met Antoon Thiry en Pierre Hubermont. Streuvels verdient op de 3 pagina’s welgeteld één vermelding, namelijk dat uitgever Kippenberg ook “contacten onderhield met Streuvels, Timmermans, Claes en anderen”. De zonnige rol die Streuvels wordt toebedeeld kan bezwaarlijk in deze ene zin liggen! En ook de rest van het tijdschrift geeft Streuvels een minder centrale plaats dan Speliers laat uitschijnen. Een zeer onvolledige opsomming van berichten en artikels uit *Europäische Literatur* moet suggereren dat hij er prominenter aanwezig is dan zijn Vlaamse collega’s. Het overgrote deel van de berichten wordt uit de lijst echter weggelaten en ook de aangevoerde citaten resulteren uit een zeer eenzijdige lectuur. Zo citeert Speliers Blanka Gyselen, die Streuvels “één van onze grootsten” (in het Duitse origineel staat ‘grote’, maar dat terzijde) zou noemen en andere zou “verkleinen”. Wat Speliers niet vertelt, is dat Gyselen een hele reeks andere auteurs prijst en wel één in het bijzonder: Felix Timmermans wordt niet enkel groot, maar zelfs “één van onze beste” genoemd! Dat “de kleurrijke dichter uit Lier” uitvoeriger gehuldigd wordt dan Streuvels past uiteraard niet in Speliers’ kraam...

Verder vindt men in de buitenlandse rubriek van het tijdschrift niet enkel “collabolanden” zoals Speliers beweert, maar ook – en dit was een bewuste strategie – het neutrale Zwitserland, Portugal, Spanje, Turkije, China,... Dat de *Europäische Schriftstellervereinigung* een “literair vermomde instelling” zou zijn “om Duitse en Duitsgezinde auteurs warm te maken voor de Russische veldtocht”, resulteert uit een onjuiste lectuur van Barbian. Dat tenslotte de driehoekjes rond de boekenreclame van Engelhorn Nachf. Verlag “erg literair en heel Blut und Boden” ogen, behoeft voor de lezer toch enige vorm van uitleg. Dat deze ‘onnauwkeurigheden’ (een mooi record voor amper drie pagina’s) geen alleenstaand geval zijn, blijkt uit de rest van het boek. De foutieve verwijzingen, speculaties, generaliserings- en gevolgtrekkingen à la Speliers swingen de pan uit. De auteur vervalt in een simplistische kijk op de nazi-Duitse literatuurpraktijk, waar “alle boeken in het dikke en onduidelijke Duits-gotische schrift” (75) zouden zijn gedrukt, elke coupure in een tekst op ideologische manipulatie duidt (177), “de Duitse literatuur volkomen genazificeerd was” (297) en vanaf 27 november 1936 enkel nog positieve kritieken zouden verschijnen (194). “Uit het grauwe, wat armzalige papier” van *Knecht Jan (Langs de Wegen)* zou zijn af te leiden, “dat cultuur en literatuur niet de belangrijkste prioriteiten van Hitler waren” (194). Elke auteur in Duitsland die na 1933 bleef publiceren zou een aanhanger zijn van Hitler, want “lid worden van de *Reichsschrifttumskammer*” betekent “zich identificeren met het naziregime” (193). En zonder commentaar wordt geponeerd dat “de Duitse taal niet

onschuldig was aan de verschrikkingen van het nazisme” (287). Het lijkt Speliers blijkbaar plausibel “dat een Hitler, een Goebbels en een Himmler” niet “toevallig Duits spraken”.

Hijzelf van zijn kant heeft dan ook duidelijk problemen met de Duitse taal. Wie de archaische “Scholle” in ideologische context als “aardkluut” vertaalt (293), “*die arteigene Literatur der anderen Völker*” als “literatuur van rasgenoten” opvat (198) en een betekenisverschil meent te onderkennen tussen ‘*Herausgeber*’ en ‘uitgever’, hoeft zich aan grotere stukken tekst niet te wagen. Een vleugje ironie zit in Speliers’ onvertaalde gebruik van het woord ‘*rücksichtslos*’ (meedogenloos). De nazi’s gebruikten deze eenduidig negatieve term om de acties van de geallieerden te karakteriseren, terwijl eigen militaire operaties steeds ‘*notwendig*’ (noodzakelijk) zouden zijn geweest. Bij Speliers kan men echter “*rücksichtslos* de kant kiezen van Hitler” (207) en voor de Führer een “*rücksichtslose* loyaliteit” (300) betonen. Waarschijnlijk wordt ‘*bedingungslos*’ (onvoorwaardelijk) bedoeld...

Het terminologieprobleem wordt delicater als het om politieke etiketten gaat. Niet alleen ‘*Blut und Boden*’ en ‘*völkisch*’ worden kwistig in het rond gestrooid, niet alleen ‘collabo-’ te pas en te onpas gebruikt, ook begrippen als ‘fascistisch’, ‘nationaal-socialistisch’ en ‘*völkisch*-nationaal’ vinden naast en door elkaar hun weg. Duitslands *völkisch*-nationale auteurs worden met één slag “keiharde nationaal-socialisten” en

“nazi’s tot in het graf”¹¹. Immers : “als je gerecupereerd wordt, wil dat zeggen dat je gerecupereerd kan worden”¹², en daarmee is Speliers visie op collaboratie duidelijk omschreven.

Geen wonder dus dat ook onze Vlaamse auteur een gemakkelijke veroordeling te beurt valt. Hoewel Speliers de woorden ‘collaboratie’ en ‘nationaal-socialistisch’ met betrekking tot Streuvels in zijn boek zorgvuldig vermijdt – “Ik vraag intelligente lezers zelf hun conclusies te trekken. Ik ben geen auditeur, ik ben een biograaf die materiaal bijeenbrengt”¹³ – manipuleert zijn boek de lezer nog voor die aan de eigenlijke tekst begint. Niet enkel de symbolisch bruinkeurde voorkaft, maar ook de titel maakt Streuvels tot de “Germaanse eik” die het nationaal-socialisme in hem zag. Betekenisvol is eveneens het losstaand citaat op de tweede pagina : “Met politiek bemoei ik mij niet... *Stijn Streuvels* 1938”. Dit stukje zin werd door Speliers uit een brief van Streuvels gelicht en in vraag gesteld door drie veelzeggende punten. Apolitiek zal Streuvels in het boek telkens dan zijn als hij de gunsten van de nazi’s weigert en op evenementen in nazi-Duitsland de grote afwezigheid blijft. Politiek daarentegen is Streuvels die ene keer dat hij toch op de trein stapt richting Hamburg. Afwezigheid en weigering als apolitiek gedrag, aanwezigheid als een politiek *statement*... het doel heiligt alle middelen. Een symptomatisch voorbeeld nog voor de manier waarop Speliers zijn oordeel vormt over Streuvels, is het stuk over de bijdragen die deze laatste vanaf 1935 voor

11 Cfr het complexe geval Hans Grimm.

12 Speliers in *Standaard der Letteren*, 24.II.2000.

13 *Ibidem*.

De Standaard schreef. Speliers publiceerde dit hoofdstukje reeds in het *Nieuw Wereldtijdschrift* van november 1998 (en niet van november 1999, zoals hij in zijn boek verkeerdelijk aangeeft), toen echter zonder voetnoten. En deze laatste blijken juist zeer verhelderend. Zo komen we te weten waarop Speliers zich baseert als hij Streuvels als “anti-democraat” (366) stigmatiseert. Robert Verschuere zou immers geschreven hebben dat Streuvels ... “geen grote democraat” was geweest (402). Deze wel erg duidelijke extrapolering moet ook Speliers niet goed gezeten hebben, want hij haalt er voor de lezer nog enkele citaten bij uit de bovengenoemde bijdragen van Streuvels zelf. En weer wordt daarbij gezondigd. Fragmenten worden uit hun context gelicht, fictieve personages worden zonder meer incarnaties van de auteur zelf. Een topje van de ijsberg : waar één van Streuvels’ personages het feit aanklaagt dat in Franse kranten teveel aandacht besteed wordt aan de polemiek tegen Hitler, terwijl “van ernstige ongelukken of rampen de dracht en de betekenis weggemoffeld wordt met een declamatietoontje”¹⁴, ziet Speliers “tussen de regels door” dat Streuvels “sympathie koesterde voor Hitler” (366).

Het uitvoerige notenapparaat en de pretentie van Speliers een objectieve en nauwgezette studie te bieden, zijn kort samengevat een staaltje bluf. Speliers

brengt een romanesk werk op de markt dat een massa materiaal onkritisch naast elkaar plaatst en de grens tussen fictie en feit niet weet te trekken. Dat dit boek “voor het eerst in de geschiedenis [!] een licht” zou werpen “op de werking van de *Reichsschrifttumskammer*”¹⁵, is volledig uit de lucht gegrepen. De lezer zal in de standaardwerken van Barbian¹⁶ (1995) en Strothmann¹⁷ (1960) gedetailleerde informatie vinden, het verifieerwerk blijft hem daarbij bespaard. Bovendien wegen de lacunes in dit boek bij de vloed aan overbodig materiaal extra zwaar door. Dat de geboorteplaats van Erkelenz “begon uit te breiden in 1905 en in 1930 442.000 inwoners telde” (162), is allemaal erg interessant. Maar willen we niet liever weten waarom deze “Duitse Wies Moens” (242) twee ongewone Vlaamse bloemlezingen samenstelt die door de nationaal-socialistische controle instanties afgekeurd worden¹⁸ en waarin elk spoor van Streuvels ontbreekt ?

Los van de vraag of Streuvels al dan niet van collaboratie kan worden beschuldigd, staat dus de geloofwaardigheid van dit boek. Wie op deze manier met zijn materiaal omgaat, kan en mag niet *au sérieux* genomen worden. Het probleem bestaat erin dat het grote lezerspubliek dit waarschijnlijk wel doet. De hamvraag verlegt zich : niet de verantwoordelijkheid van de schrijver toen, maar die van de

14 S. STREUVELS, *Uit lust-met-de-penne...*, Beveren/Nijmegen, 1982, p. 321, (samensteller Luc Schepens).

15 Speliers in *Knack*, 29.III.2000.

16 J.P. BARBIAN, *Literaturpolitik im ‘Dritten Reich’*, München, 1995.

17 D. STROTHMANN, *Nationalsozialistische Literaturpolitik. Ein Beitrag zur Publizistik im Dritten Reich*, Bonn, 1960.

18 Cfr *Bücherkunde*, XII.1938, p. 689 e.v.; *Jahresgutachtenanzeiger* 1939, 199, nr. 4060 en “*Nicht zu fördernde Bücher*”, in *Gutachtenanzeiger* III-IV.1944.

auteur van vandaag wordt door dit boek
aan de orde gesteld.

Ine Van linthout